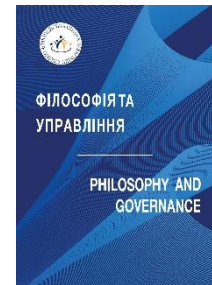

e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Філософія свободи та її меж: український досвід демократичного розвитку

Василь Д. Хавроненко ¹ *

¹ Київський національний університет будівництва і архітектури (Україна). Доцент кафедри філософії, к. філос. н., доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: havronenkovasil@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

отримана:

8 вересня 2024 р.

переглянута:

14 жовтня 2024 р.

прийнята:

18 жовтня 2024 р.

опублікована

онлайн:

25 жовтня 2024 р.

Авторське право

© 2024 автора

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

DOI: [10.70651/3041-248X/2024.2.07](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.2.07)

Метою даного дослідження є філософське осмислення категорії свободи в контексті демократичного розвитку України, з акцентом на її межі в умовах сучасних політичних та соціальних викликів, зокрема війни та кризових явищ. Дослідження аналізує історичні етапи розвитку ідеї свободи в Україні, правові й етичні обмеження, що накладаються на свободу, а також екзистенціальний вимір відповідальності, пов'язаної з індивідуальним вибором. Наукові методи включають критичний аналіз філософських та політичних праць, синтез підходів різних філософських шкіл (зокрема, лібералізму та екзистенціалізму), порівняльний аналіз концепцій свободи та відповідальності, а також системний аналіз правових і етичних викликів, з якими стикається сучасне українське суспільство. У результаті дослідження виявлено, що поняття свободи в Україні має специфічні історичні риси, пов'язані з постійною боротьбою за національну незалежність, а також динамічно змінюється під впливом зовнішніх загроз і внутрішніх політичних процесів. Визначено, що межі свободи окреслюються не лише правовими нормами, але й етичними і суспільними факторами, що активно формують український суспільний діалог. Особливий акцент зроблено на екзистенціалістському вимірі свободи як відповідальності, що виявляється у складних моральних виборах у контексті війни. Наукова новизна статті полягає у поєднанні історичного, правового та екзистенціалістського підходів до осмислення свободи в українському демократичному розвитку, що дозволяє глибше зрозуміти співвідношення свободи і відповідальності в умовах соціальних криз. Теоретичне значення роботи полягає в розширенні філософського розуміння категорії свободи в українському контексті, її взаємодії з правовими та етичними нормами, що є важливим для подальших наукових досліджень у галузі політичної філософії та правознавства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

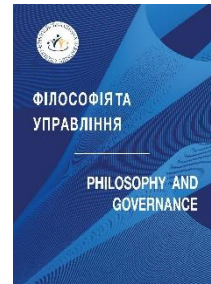
свобода, межі свободи, екзистенціалізм, відповідальність, український демократичний розвиток, правові межі, етика.

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

The philosophy of freedom and its limits: Ukrainian experience of democratic development

Vasil Havronenko ¹ *

¹ Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine). Associate Professor at the Department of Philosophy, PhD in Philosophy, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: havronenkovasil@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

Received:

8 September 2024

Revised:

14 October 2024

Accepted:

18 October 2024

Published online:

25 October 2024

Copyright © 2024
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

DOI: [10.70651/
3041-248X/2024.2.07](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2024.2.07)

The purpose of this research is a philosophical reflection on the category of freedom in the context of Ukraine's democratic development, with a focus on its limits in light of current political and social challenges, particularly war and crises. The study analyzes the historical stages of the concept of freedom in Ukraine, the legal and ethical constraints placed on it, and the existential dimension of responsibility tied to individual choice. The research methods include critical analysis of philosophical and political works, synthesis of approaches from different philosophical schools (particularly liberalism and existentialism), comparative analysis of freedom and responsibility concepts, and systematic analysis of the legal and ethical challenges facing modern Ukrainian society. The results of the study reveal that the concept of freedom in Ukraine has specific historical features, related to the ongoing struggle for national independence, and dynamically changes under the influence of external threats and internal political processes. It is determined that the limits of freedom are shaped not only by legal norms but also by ethical and societal factors that actively shape Ukrainian public discourse. Special attention is given to the existential dimension of freedom as responsibility, which manifests in complex moral choices in the context of war. The scientific novelty of the article lies in the combination of historical, legal, and existentialist approaches to understanding freedom in the context of Ukrainian democratic development, providing deeper insights into the relationship between freedom and responsibility during periods of social crises. The theoretical significance of the work lies in expanding the philosophical understanding of the category of freedom within the Ukrainian context, its interaction with legal and ethical norms, which is essential for further research in political philosophy and law.

KEYWORDS

freedom, limits of freedom, existentialism, responsibility, Ukrainian democratic development, legal limits, ethics.

1. Вступ

Свобода, як одна з фундаментальних категорій філософії та політичної думки, в кожній епосі отримувала нові змісти та інтерпретації, що вказує на її багатозначність та історичну пластичність. Український досвід демократичного розвитку є особливим майданчиком для осмислення меж свободи, оскільки цей процес відбувається в контексті складних соціально-політичних трансформацій (що, до речі, не може не позначитися на розумінні самої свободи). На наше переконання, саме у взаємодії свободи як абсолютної цінності та її необхідних обмежень, викликаних вимогами суспільного порядку, відкривається поле для філософських рефлексій, які мають значення не лише для академічного середовища, але й для практики державотворення.

Враховуючи викладене вище, слід зазначити, що різні філософські школи підходять до проблеми свободи по-різному. Кантівська традиція, що ставить автономію суб'єкта в центр морального виміру свободи, формує один із полюсів цієї дискусії. Згідно з нею, свобода вимагає не стільки відсутності зовнішніх обмежень, скільки здатності діяти відповідно до універсальних моральних законів (що, на наше переконання, стає особливо актуальним у контексті українського суспільства, де демократичні перетворення часом супроводжуються кризами ідентичності та етичного вибору).

З іншого боку, варто звернути увагу на традицію екзистенціалізму, яка, вважаємо, пропонує інший, не менш важливий вимір осмислення свободи – через призму індивідуальної відповідальності та трагічного вибору. У світлі українських реалій (особливо на тлі нещодавніх подій, що змусили багатьох громадян шукати відповіді на фундаментальні питання буття), ця перспектива набуває нових контурів, вимагаючи переосмислення співвідношення індивідуального та суспільного в межах свободи.

На наше міркування, сутність свободи в умовах українського демократичного розвитку полягає в постійній взаємодії між її онтологічними аспектами, з одного боку, та практичними вимогами і викликами, з іншого.

2. Огляд літературних джерел

Філософська рефлексія над свободою та її межами сягає корінням ще в епоху Стародавньої Греції, діставши своє продовження як у філософії Просвітництва, німецькій класичній філософії, а також у постметафізиці, зокрема в традиції екзистенціалізму. Гадаємо, що саме екзистенціалістська думка, представлена роботами Жана-Поля Сартра, Альбера Камю, Мартіна Гайдеггера та інших, заклала основи для низки сучасних підходів до осмислення свободи як екзистенційного вибору, що визначає сутність людини. Як стверджує Б. Мішра, свобода і відповідальність є визначальними характеристиками людського буття, причому свобода несе тягар відповідальності за вибір, що є водночас і благословенням, і прокляттям людини [1, с. 53-56].

У філософії свободи особливе місце посідає також проблема морального роз'єднання, яку обговорюють у своїй роботі Х. Бота та Р. Е. Фрімен. Вони акцентують увагу на тому, що екзистенціалістські концепції відповідальності допомагають уникнути морального відчуження та втрати етичної орієнтації, що часто спостерігається в умовах сучасних політичних та економічних криз [2, с. 499-511]. Гадаємо, ці міркування є особливо актуальними для українського демократичного досвіду, де політичні виклики й зовнішні загрози ставлять питання не лише про межі свободи, але й про моральний вибір на рівні суспільства.

На нашу думку, важливий внесок у розуміння взаємозв'язку свободи та відповідальності зробив Г. Ельгат, який у своїй роботі розглядає філософію І. Канта та М. Гайдеггера через призму понять провини і совісті. Він доводить, що свобода неможлива без відповідальності перед власним сумлінням, що є відображенням не лише індивідуальної, але й колективної відповідальності в умовах суспільних змін [3, с. 56]. Подібні підходи до осмислення свободи як відповідальності знаходимо і в дослідженні А. Віттла, який наголошує на контекстуальному характері свободи, стверджуючи, що соціально-історичні обставини відіграють важливу роль у формуванні меж індивідуального вибору [4].

П. Д. Кеніг, зі свого боку, пропонує екзистенціалістську перспективу на політичну свободу в демократичному суспільстві, наголошуючи, що істина і політична свобода нерозривно

пов'язані в боротьбі проти незнання, яке часто стає інструментом пригноблення в авторитарних режимах [5, с. 614-635]. Гадаємо, ця ідея особливо важлива в контексті сучасної української політичної реальності, де боротьба за інформаційну прозорість та істину є важливим елементом демократичного розвитку.

Н. Гупта додає до цього дискусію про свободу в рамках парадигми існування, де свобода поєднується з такими категоріями, як правда, любов і надія, що дозволяє переосмислити права людини в контексті антиопресивної психологічної практики [6, с. 460]. Ці підходи, як видається, розширюють розуміння свободи як не просто політичного чи правового явища, але як екзистенційної і моральної категорії, що впливає на всі аспекти людського життя.

З іншого боку, Г. Арслан та П. Т. Вонг пропонують концепцію свободи через призму відповідальності, акцентуючи на особистій та соціальній відповідальності як необхідних умовах для справжньої свободи в умовах суспільного життя [7, с. 1-11]. Їхній підхід, як нам здається, є важливим доповненням до дискусії про межі свободи, оскільки він показує, що свобода повинна поєднуватися з відповідальністю перед іншими членами суспільства.

Соціально-філософський аналіз свободи і свавілля, запропонований З. Стежко та її колегами, підкреслює важливість балансування між особистою свободою та колективною відповідальністю, що особливо актуально для українського суспільства, де питання свободи часто співіснують з ризиком свавілля в умовах криз [8, с. 354-366].

А. Лагерквіст у своїй роботі досліджує свободу через призму теорії медіа та «ситуації межі», підкреслюючи, що медіа не лише відображають, але й формують екзистенційні ситуації, в яких опиняються люди. На наше міркування, цей підхід розширює розуміння свободи у контексті сучасного цифрового простору, де людина стикається з новими викликами щодо своєї ідентичності та вибору [9, с. 12-15]. Це, на нашу думку, є особливо актуальним для українського досвіду, де медіа відіграють ключову роль у процесах демократизації та інформаційного спротиву агресії.

Ю. В. Мелякова разом із колегами досліджує феномен «постгуманної свободи», яка розглядається як право на необмежене задоволення. У своїй роботі вони пропонують переосмислити свободу в межах постгуманістичної етики, що ставить під сумнів традиційні моральні норми та межі індивідуальної свободи [10, с. 62-75]. Гадаємо, цей підхід додає новий вимір до сучасної філософії свободи, ставлячи питання про її природу в умовах розвитку нових технологій і трансформації людської суб'єктності.

Важливе місце в науковій літературі займає і робота В. Тимошенка та його співавторів, де вони досліджують свободу в правовому вимірі, підкреслюючи її нерозривний зв'язок із правами людини та обов'язками держави [11, с. 9-17]. Гадаємо, ці положення є особливо значущими в контексті української демократії, де питання прав і свобод перебувають у центрі політичних дискусій.

Д. Д. Макелрой, у свою чергу, зосереджується на екзистенціалістській критиці сучасної літератури, стверджуючи, що художня творчість здатна відображати екзистенційні переживання свободи та відповідальності [12]. Цей підхід підкреслює, що література може бути ефективним засобом для філософського осмислення свободи, що, як ми вважаємо, має особливе значення для розуміння сучасних українських реалій через призму культурних творів.

Х. Алкан, аналізуючи шекспірівську трагедію «Ромео і Джульєтта», робить висновок, що екзистенціалістські підходи до свободи й відповідальності можуть бути продуктивно застосовані не лише до філософії, але й до аналізу класичної літератури [13, с. 50-56]. Його висновки дозволяють глибше осмислити, як свобода, у властивому їй екзистенційному вимірі, пронизує різні сфери людської творчості.

Не менш важливими є дослідження С. Ноулза, який досліджує феномен відповідальності в контексті структурної та особистої співучасті, застосовуючи феноменологічний аналіз [14, с. 224-237]. Гадаємо, ці ідеї є надзвичайно важливими для осмислення сучасної української ситуації, коли суспільство стикається з питаннями колективної відповідальності за політичні рішення.

К. Штір у своїй роботі досліджує кантівське розуміння свободи, пропонуючи керівництво до життя, засноване на моральному виборі та самодисципліні [15]. Видається, що кантівська етика свободи є вкрай важливим елементом для розуміння меж індивідуальних прав і обов'язків у демократичному суспільстві, що є особливо значущим для українського контексту.

Д. М. Ріклі разом з колегами досліджує питання несумісності етики та екзистенційної автентичності, наголошуючи на тому, що екзистенціалістські концепції часто вступають у конфлікт з етичними нормами, створюючи нові виклики для сучасної філософії [16]. На нашу гадку, це ставить під сумнів традиційні підходи до осмислення етичної відповідальності у демократичних суспільствах.

П. Е. Біндер у своїй роботі звертається до концепції екзистенційної вразливості, яка є фундаментальною для розуміння особистісної ідентичності та свободи [17]. Його дослідження показує, що усвідомлення власної вразливості може стати точкою опори для відповідального вибору, що, на нашу думку, є ключовим елементом у сучасному українському суспільстві.

У ще одній роботі П. Е. Біндер досліджує існування та здоров'я, розкриваючи екзистенційний вимір здоров'я як відповідальності за власне життя і вибори [19]. Це підхід, що розширює традиційні уявлення про свободу та відповідальність, які стосуються не лише політичного або етичного вибору, але й питання здоров'я та благополуччя.

Нарешті, Р. Ламот у своїй пасторальній теологічній перспективі розглядає соціальну та політичну свободу, підкреслюючи значення духовних аспектів у формуванні відповідального суспільства [20, с. 255-271]. Гадаємо, його підхід є цінним доповненням до дискусії про межі свободи в умовах соціальних та політичних криз.

Огляд літератури демонструє, що сучасні підходи до філософії свободи значною мірою спираються на екзистенціалістське осмислення, де свобода тісно пов'язана з відповідальністю за власний вибір. Різні автори досліджують межі свободи в контексті етичних, правових, соціальних та екзистенційних викликів, що є особливо актуальним для українського демократичного досвіду. Ці роботи допомагають зрозуміти, як особиста та колективна свобода співвідносяться в умовах сучасних криз, включаючи війни та інформаційні виклики.

3. Постановка завдання

Метою цієї статті є філософська рефлексія над категоріями свободи в контексті демократичного розвитку України, зокрема в умовах сучасних політичних і соціальних викликів, які постають перед суспільством у період війни та кризових ситуацій. Як ми гадаємо, важливо не лише проаналізувати історичний шлях становлення поняття свободи на українських теренах, але й визначити її межі у правовому, етичному та екзистенційному вимірах. Особливу увагу приділено тому, як свобода індивіда співвідноситься з колективною відповідальністю та як український досвід демократичних перетворень віддзеркалює ці процеси.

Завданням дослідження є інтеграція підходів різних філософських шкіл, таких як лібералізм, екзистенціалізм та етика відповідальності, з метою визначення сутності свободи та її меж у сучасному українському суспільстві. Гадаємо, що це дозволить побачити, як концепція свободи трансформується під впливом зовнішніх загроз і внутрішніх політичних процесів, зокрема в умовах війни та постреволюційних змін.

4. Методи та матеріали

Основними літературними джерелами для цього дослідження є класичні та сучасні філософські праці, котрі стосуються теорії свободи, політичної філософії та етики відповідальності, включаючи твори Жана-Поля Сартра, Альбера Камю, Іммануїла Канта, Джона Стюарта Мілля, Мартіна Гайдеггера та інших мислителів, які розглядали проблематику свободи та її меж. Окрім того, в дослідженні враховано праці, що аналізують український демократичний розвиток, зокрема сучасні наукові статті та монографії, присвячені соціально-політичним викликам України в контексті війни та постреволюційних трансформацій.

Методи дослідження включають: критичний аналіз філософських та політичних праць, синтез підходів різних філософських шкіл до осмислення свободи та відповідальності, порівняльний аналіз нормативних та екзистенційних концепцій свободи, а також системний аналіз правових та етичних викликів, які виникають у процесі демократичного розвитку України, зокрема в умовах війни.

5. Результати та обговорення

5.1. Історичний контекст українського досвіду свободи

Українська ідея свободи, безумовно, має багатовікову історію, яка відображає складний та суперечливий шлях розвитку цього поняття на тлі численних політичних і соціальних трансформацій. На наше міркування, найдавніші уявлення про свободу на українських теренах формувалися в умовах традиційної козацької демократії, де свобода мислилася не тільки як політична автономія, але і як моральний обов'язок перед громадою. Козацька держава, зі своїм акцентом на колективне управління та рівність (принаймні в рамках вузького соціального кола), заклала фундамент для подальших демократичних зрушень, що ілюструє особливий тип українського політичного мислення, побудованого на взаємодії індивідуальних і колективних свобод. Однак (і це варто підкреслити), навіть у цей період ідея свободи обмежувалася низкою соціальних, економічних і зовнішньополітичних факторів, які ставили під сумнів її абсолютність.

На нашу думку, одна з центральних ліній цього історичного наративу – це перманентна боротьба українського народу за незалежність, що розгорталася як на політичному, так і на культурному рівні. Починаючи з епохи Київської Русі і закінчуючи сучасними реаліями, українське суспільство постійно перебувало в процесі пошуку власної суб'єктності, а тому свобода набувала глибоко екзистенційного забарвлення, стаючи метафізичним принципом самоусвідомлення. Гадаємо, що цей процес відбиває унікальну здатність українського народу переосмислювати своє місце у світі через призму свободи, попри зовнішні загрози та втручання. Становлення національної свідомості на тлі іноземних окупацій (Московське царство, Річ Посполита, Австрійська імперія) лише загострювало це прагнення до свободи, що у багатьох випадках призводило до своєрідного етичного релятивізму у стратегіях боротьби.

Важливо зазначити, що в епоху модерну, а особливо у XIX столітті, зростання національно-визвольних рухів, таких як кирило-мефодіївці або українські народники, стало черговим етапом у переосмисленні свободи. Вони вже не просто ставили питання про автономію чи політичну незалежність, але й намагалися окреслити межі свободи у соціальному сенсі, підкреслюючи важливість освіти, рівності та справедливості. Тут варто згадати про вплив західноєвропейських ліберальних ідей, які поступово проникали в український інтелектуальний простір і взаємодіяли з місцевими традиціями (це, як можна стверджувати, привело до синтезу унікальної форми українського лібералізму, що особливо помітно в творах Тараса Шевченка та Михайла Драгоманова).

З урахуванням викладеного вище, переломний момент у розумінні свободи в Україні настав із падінням Радянського Союзу. Сучасна Україна, як самостійна держава, продовжує шукати баланс між індивідуальними правами та колективними інтересами, між вимогами безпеки та необхідністю дотримання прав і свобод громадян. Після Революції гідності 2014 року ці процеси стали ще більш актуальними, адже українське суспільство опинилося перед новими викликами, які стосуються не лише збереження свободи як політичної цінності, але й її внутрішніх меж у контексті війни та зовнішньої агресії. На наше переконання, саме тут розкривається складність українського досвіду свободи: коли вибір свободи перетворюється на вимушену відповідальність за майбутнє держави та нації.

Таким чином, історичний контекст української свободи демонструє її постійну еволюцію під впливом як зовнішніх загроз, так і внутрішніх соціальних процесів. У кожній епосі вона набувала нових змістів і значень, що, гадаємо, дає підстави вважати свободу не просто історичною категорією, але і динамічним філософським принципом, який продовжує визначати українське майбутнє.

5.2. Межі свободи: закон, етика та суспільство

Свобода як філософська категорія, безсумнівно, має не лише онтологічний, але й нормативний вимір, що виявляється у визначенні її меж через правові, етичні та суспільні регулятори. Вважаємо, що в сучасному демократичному суспільстві, до якого належить і Україна, ці межі є необхідною умовою гармонійного співіснування індивідів. Хоча свобода й розглядається як одна з найвищих цінностей, вона не може існувати без певних обмежень, що обумовлені як інтересами держави та суспільства, так і необхідністю захисту прав інших

громадян. Отже, розуміння свободи як безмежної є помилковим і вимагає додаткового філософського осмислення, особливо в контексті правових і етичних норм.

Однією з центральних ідей у цьому розділі є поняття свободи у світлі правових норм, що визначають її межі в державному та суспільному контекстах. Українське законодавство, подібно до правових систем більшості демократичних країн, передбачає, що свобода особистості закінчується там, де починаються права та інтереси іншого. Зокрема, Конституція України, як основний закон держави, чітко встановлює основоположні права і свободи людини та громадянина, водночас накладаючи на них певні обмеження задля захисту суспільного порядку, національної безпеки та моральності (що, на нашу думку, вказує на необхідність враховувати ширший суспільний контекст при визначенні цих меж).

Особливу увагу слід приділити концепції «шкоди іншому» Джона Стюарта Мілля, яка є наріжним каменем багатьох демократичних правових систем, у тому числі й української. Вона полягає в тому, що обмеження свободи виправдані лише тоді, коли індивідуальні дії спричиняють шкоду іншим членам суспільства. Це означає, що держава не може втручатися в життя особистості лише заради її власного блага чи морального вдосконалення (що, як вважається, створює небезпеку надмірного контролю з боку держави), однак втручання є обґрунтованим, коли дії особи загрожують добробуту інших. У цьому сенсі, як видається, українська правова система досить чітко слідує класичним ліберальним принципам, встановлюючи чіткі межі свободи через призму відповідальності перед суспільством.

Окрім правового виміру, важливу роль у визначенні меж свободи відіграють етичні норми, які є не менш вагомими у функціонуванні суспільства. В сучасному українському контексті етика набуває особливого значення, оскільки суспільство все більше звертає увагу на моральні аспекти політичного та соціального життя (особливо в умовах війни та постійних викликів, що постають перед державою). Гадаємо, що етичні уявлення про справедливість, гідність та рівність значною мірою формують межі свободи, оскільки вони визначають, які форми поведінки є прийнятними, а які – ні. Таким чином, межі свободи окреслюються не лише законодавством, але й моральними нормами, які виникають у процесі суспільного діалогу. З огляду на це, варто згадати про концепцію «етичного патерналізму», що припускає обмеження свободи індивіда для його ж блага, хоча це і викликає численні філософські дебати.

На нашу думку, варто також зупинитися на ролі суспільних інститутів у формуванні цих меж. З одного боку, держава, як основний регулятор правових і соціальних норм, має забезпечувати баланс між свободою та відповідальністю. Проте (і це особливо важливо в демократичних суспільствах), громадянське суспільство, зокрема ЗМІ, неурядові організації та інші інституції, також відіграє значну роль у формуванні суспільних уявлень про те, якою має бути свобода і де вона повинна закінчуватися. Сучасний український досвід підтверджує, що активна позиція громадянського суспільства стає важливим чинником у боротьбі за дотримання прав і свобод, водночас сприяючи встановленню моральних і етичних меж свободи (особливо у кризові моменти, як, наприклад, під час Революції гідності).

Отже, межі свободи в українському демократичному суспільстві формуються на перетині законодавства, етичних норм і впливу суспільних інститутів. Цей процес, вочевидь, є динамічним і продовжує розвиватися, оскільки нові виклики, такі як війна, проблеми безпеки та глобалізація, вимагають постійного переосмислення як самої свободи, так і її меж.

5.3. Свобода як відповідальність: екзистенціалістський вимір

Свобода, як категорія екзистенційної філософії, постає передусім не як право на вибір, але як тягар відповідальності, яку індивід несе за свої дії перед самим собою та світом. На наше міркування, в умовах українського демократичного розвитку саме цей аспект свободи – її екзистенціальна природа – набуває особливої значущості. У часи суспільних та політичних криз, коли кожен вибір стає надзвичайно значущим, людина стикається з необхідністю осмислити свою свободу не лише як можливість, але і як обов'язок. Гадаємо, що екзистенціалістські ідеї Жана-Поля Сартра, Альбера Камю та Мартіна Гайдеггера є ключовими для розуміння цієї проблематики в сучасному українському контексті.

Жан-Поль Сартр у своїй праці «Буття і ніщо» підкреслює, що свобода є невід'ємною частиною людської сутності, однак ця свобода – не привілей, а приреченість: людина «засуджена до свободи», адже немає нічого поза її вибором. Відповідно, кожен наш вибір тягне за собою

відповідальність за його наслідки, як для себе, так і для інших. В умовах сучасної України, коли суспільство стикається з численними моральними та політичними викликами, це розуміння свободи є вкрай важливим. Вибір, що його робить кожен громадянин у політичному, соціальному чи етичному вимірі, має безпосередні наслідки для майбутнього держави. Війна та виклики, пов'язані з нею, ще більше загострюють цю проблему, адже у ситуації, де питання життя і смерті стають невід'ємною частиною повсякденності, кожен вибір набуває екзистенційного значення (і це, на нашу гадку, підкреслює центральну роль відповідальності в українському суспільстві сьогодні).

Альбер Камю, аналізуючи абсурдність людського існування, також звертається до ідеї свободи як до випробування вибором. Відповідно до його концепції, у світі, позбавленому внутрішнього сенсу та впорядкованості, саме людина повинна створювати смисли свого буття через вибір і дію. У контексті української демократичної боротьби цей підхід виявляється в тому, що кожен акт спротиву проти зовнішніх загроз, кожен крок до зміцнення національної ідентичності є своєрідним абсурдним вибором, який протистоїть хаосу й насильству. Ми переконані, що українці, як суспільство, що проходить через випробування війною і перебудовою державних інститутів, постійно стикаються з необхідністю осмислити свою свободу в умовах абсурдного світу, де старі системи і смисли руйнуються.

З точки зору Мартіна Гайдеггера, свобода розглядається як «буття до смерті» – постійне усвідомлення кінцівки людського існування, яке визначає справжнє розуміння власної свободи. На нашу гадку, цей підхід є надзвичайно актуальним у контексті українських реалій, коли постійна загроза війни і смерті відкриває перед кожною людиною глибоке питання: що означає бути вільним у ситуації, де життя може закінчитися в будь-який момент? У такому розумінні, свобода вимагає не лише усвідомлення своїх можливостей, але й відповідальності за власне буття, яке стає більш значущим у світлі його можливого завершення. Це особливе розуміння свободи як відповідальності за своє життя, яку не можна перекласти на інші сили чи обставини.

На наше переконання, екзистенціалістський вимір свободи є особливо важливим для осмислення українського демократичного досвіду. Свобода тут перестає бути абстрактною політичною ідеєю і стає чимось глибоко особистим – вона стосується не лише прав та можливостей, але і відповідальності перед собою та суспільством за кожен вибір. Це, на нашу думку, є одним із найважливіших викликів, перед якими стоїть сучасна Україна: як забезпечити справжню свободу, яка б не тільки давала право вибору, але й навчала відповідальності за цей вибір. Тому екзистенціалістське розуміння свободи як відповідальності є надзвичайно актуальним для українського суспільства в його прагненні до побудови справжньої демократії, де свобода і відповідальність є двома сторонами одного процесу.

З урахуванням викладеного вище, можемо стверджувати, що екзистенціалістська концепція свободи як відповідальності надає нові можливості для глибшого розуміння того, як індивідуальна та колективна свобода співвідносяться в умовах українського демократичного розвитку.

6. Висновки

Свобода, як складне і багатогранне поняття, завжди перебувала у центрі філософських та політичних дискусій, особливо в контексті становлення демократичних суспільств. Український досвід демократичного розвитку демонструє, що свобода не є абстрактною категорією, а постає як конкретна історична реальність, яка вимагає постійного переосмислення своїх меж та змісту. На наше міркування, саме через історичний контекст боротьби за незалежність, постійні виклики національного суверенітету та внутрішні соціальні зрушення свобода в Україні набуває специфічних рис, що відрізняють її від інших демократичних традицій.

По-перше, історична ретроспектива показує, що українське розуміння свободи розвивалося на тлі постійного протистояння зовнішнім загрозам і внутрішнім викликам. Від козацької демократії до сучасного періоду боротьби за незалежність, українська свобода завжди була переплетена з колективною відповідальністю за долю нації. Це формувало унікальний тип суспільної свідомості, де свобода часто розглядається як вимушений, а не лише бажаний стан.

По-друге, межі свободи в демократичному суспільстві завжди залишаються динамічними, і цей факт особливо виявляється в українському контексті. Законодавчі, етичні та суспільні рамки постійно змінюються під впливом соціальних та політичних процесів. Гадаємо,

український досвід показує, що межі свободи не можна встановити раз і назавжди, оскільки вони є результатом суспільного діалогу та відповіддю на актуальні виклики часу, особливо під час таких криз, як війна чи революція. Україна продовжує шукати баланс між індивідуальними правами та колективною безпекою, що є характерним для будь-якої демократії.

По-третє, екзистенціалістське осмислення свободи як відповідальності розкриває глибину індивідуального вибору в умовах демократичного суспільства. На наше переконання, український досвід, зокрема у періоди криз та військових конфліктів, демонструє, що свобода не може бути повноцінною без усвідомлення відповідальності як перед суспільством, так і перед самим собою. Українці, стикаючись з випробуваннями війни та трансформаціями державного устрою, мають переосмислити, що означає бути вільним у світі, де кожен вибір може мати глибокі наслідки для майбутнього.

З огляду на це, можемо стверджувати, що філософія свободи в українському досвіді демократичного розвитку інтегрує в собі не лише політичні й правові аспекти, але й глибокі етичні та екзистенційні виміри. Свобода стає не просто правом чи привілеєм, але, що особливо прикметно, викликом, котрий вимагає усвідомленого ставлення до власних виборів і до меж цих виборів у суспільному контексті. Очевидно, цей процес продовжуватиметься, відкриваючи нові горизонти для осмислення свободи в умовах сучасного демократичного суспільства, де на перетині історії, права та філософії формується нове розуміння свободи і відповідальності.

References

1. Mishra, B. (2021). Freedom and Responsibility Define Human Essence in Sartre Philosophy. *International Journal of Multidisciplinary Educational Research*, 816(7), 53–56. [https://s3-ap-southeast-1.amazonaws.com/ijmer/pdf/volume10/volume10-issue7\(9\)/9.pdf](https://s3-ap-southeast-1.amazonaws.com/ijmer/pdf/volume10/volume10-issue7(9)/9.pdf)
2. Botha, H., & Freeman, R. E. (2023). Existentialist perspectives on the problem and prevention of moral disengagement. *Journal of Business Ethics*, 185(3), 499–511. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05130-0>
3. Elgat, G. (2022). *Being Guilty: Freedom, Responsibility, and Conscience in German Philosophy from Kant to Heidegger*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197605561.001.0001>
4. Whittle, A. (2021). *Freedom and responsibility in context*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192845603.001.0001>
5. König, P. D. (2021). Truth versus ignorance in democratic politics: An existentialist perspective on the democratic promise of political freedom. *Contemporary Political Theory*, 20(3), 614–635. <https://doi.org/10.1057/s41296-020-00436-y>
6. Gupta, N. (2022). Truth, freedom, love, hope, and power: An existential rights paradigm for anti-oppressive psychological praxis. *The Humanistic Psychologist*, 50(3), 460–475. <https://doi.org/10.1037/hum0000274>
7. Arslan, G., & Wong, P. T. (2022). Measuring personal and social responsibility: An existential positive psychology approach. *Journal of Happiness and Health*, 2(1), 1–11. <https://doi.org/10.47602/johah.v2i1.5>
8. Stezhko, Z., Hryshchenko, N., Kultenko, V., Savytska, I., Suprun, A., & Rusko, N. (2021). Freedom or arbitrariness: A social and philosophic analysis. *Postmodern Openings*, 12(2), 354–366. <https://doi.org/10.18662/po/12.2/312>
9. Lagerkvist, A. (2022). *Existential media: A media theory of the limit situation*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190925567.001.0001>
10. Meliakova, Y. V., Kovalenko, I., Zhdanenko, S. B., Kalnytsyi, E., & Krasiuk, T. V. (2021). Posthuman freedom as the right to unlimited pleasure. *Revista Amazonia Investiga*, 10(39), 62–75. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.39.03.6>
11. Tymoshenko, V., Bondar, S., & Ivanchuk, N. (2023). Human freedom in the legal dimension. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1(13), 9–17. <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/1.2023.09>

12. McElroy, D. D. (2022). *Existentialism and Modern Literature: An Essay in Existential Criticism*. Open Road Media.
13. Alkan, H. (2021). An Existentialist Approach to William Shakespeare's Romeo and Juliet. *Journal of Economics and Social Research*, 8(15), 50–56. <http://surl.li/nyhfft>
14. Knowles, C. (2021). Responsibility in cases of structural and personal complicity: A phenomenological analysis. *The Monist*, 104(2), 224–237. <https://doi.org/10.1093/monist/onaa034>
15. Stohr, K. (2022). *Choosing freedom: A Kantian guide to life*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197537817.001.0001>
16. Rickly, J. M., Vidon, E. S., & Knudsen, D. C. (2021). Irreconcilable differences: Divorcing ethics from existential authenticity. *Annals of tourism research*, 88, 103174. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103174>
17. Binder, P. E. (2022). Facing the uncertainties of being a person: On the role of existential vulnerability in personal identity. *Philosophical Psychology*, 1–24. <https://doi.org/10.1080/09515089.2022.2129002>
18. Matthews, M. (2022). Relational freedom and equality in learning: The affect of Sartre and Rancière. *Pedagogy, Culture & Society*, 30(5), 749–763. <https://doi.org/10.1080/14681366.2021.1872683>
19. Binder, P. E. (2022). Suffering a healthy life—on the existential dimension of health. *Frontiers in Psychology*, 13, 803792. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.803792>
20. LaMothe, R. (2021). Social and political freedom: A pastoral theological perspective—Part I. *Pastoral Psychology*, 70(3), 255–271. <https://doi.org/10.1007/s11089-021-00949-2>